

UDK 050/070(474.5)(091)

Atradimai, papildantys Lietuvos nacionalinę retrospektyviajā bibliografijā

Danguolė NARKEVIČIENĖ

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygų tyros centras.
K.Sirvydo g. 4, LT-01101 Vilnius, el. p. d.narkeviciene@lnb.lt

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos (toliau – LNB) Bibliografijos ir knygų tyros centras (toliau – BKC) rengia 1823–1940 metų lietuviškų periodinių leidinių bibliografiją. Studijuojamai šaltiniai, publikacijos apie to laikmečio spaudą, leidiniai peržiūrimi *de visu*. Todėl daugėja naujai atrastų periodinių leidinių, kurie nebuko skelbtu 1994 m. BKC išleistame kontrolliname sąraše¹. Per dešimtmetį suakta informacijos daugiau nei apie 100 iki šiol neužfiksotų periodinių leidinių. Naujų leidinių pavyko rasti šalies bibliotekų fonduose arba apie jų egzistavimą sužinoti iš šaltinių. Be to, buvusio Knygų rūmų direktoriaus Antano Ulpio šeima padovanojo Bibliografijos ir knygų tyros centrui daugelį metų kauptą kartoteką, kurios dalis (29 katalogo dėžutės) skirtos periodikai. Šioje kartotekoje pavyko rasti naujos, tiesa, kartais labai lakoniškos, informacijos. Jei pateiktii duomenys remiasi tik vienu rankraštiniu šaltiniu, reikia tolesnio tyrinėjimo, nors kartais faktai būna gana reikšmingi. Vienas dažniausiai fiksuojamu rankraštinių šaltinių A. Ulpio kartotekoje – J. Kirlio rankraštinis katalogas², nurodytas antroje kortelės pusėje santrumpa „J.K. kat.“. Tai išsamiausias J. Kirlio surinktos spaudos katalogas. Juo vadovaujantis J. Kirlio kolekcija perduota Centrinei valstybinei bibliotekai (dabar LNB). Aprašant periodinius leidinius, nurodytas pavadinimas, periodikumas, turimų leidinių išleidimo metai, numeriai, išleidimo vieta, leidėjas, redaktorius. Dauguma leidinių yra žinomi.

Beveik visi naujai atrasti leidiniai išspausdinti daugino priemonėmis arba rankraštiniu, tačiau jų egzistavimas yra svarbus, nes juose užfiksujot tam tikros įvairių organizacijų (ateitininkų, skautų, pavasarinkų ir kt.), mokymo įstaigų veiklos gairės. Literatūologai tokiuose leidiniuose aptinka dabar jau žymiu autorių pirmųjų darbų. „...Mes galime drąsiai tvirtinti, kad niekur mokyklų laikraštelių ir žurnalai neturi tokios turtintos istorijos, niekur tautų kultūriniame gyvenime jie neturėjo tiek daug reikšmės, kiek tai pasireiškė lietuvių tautos kovoje už savo kultūrines teises“³, – jau 1930 m. rašė J. Geniušas. Savo straipsnyje jis trumpai aptarė moksleiviškų laikraštelių atsiradimą pradžią (1877–1878 m. „Kalvis melagis“ Petrapilyje), tikslus, reikšmę, pažymėjo, jog net tu-

rint daug moksleiviškos spaudos verta leisti šapirografuotus ir rankraštinius laikraštelius, suteikti galimybę daugumai moksleivių pasimokyti raštu reikštis mintis, susipažinti su spaudos darbu, kad ateityje jiems lengviau būtų reikštis spausdinto žodžio leidiniuose ar netapti rašytojais.

Nemažai buvo papildytas ateitininkų organizacijos leistos spaudos sąrašas, nes beveik visų mokymo įstaigų ateitininkų kuopos leido savo laikraštelius. III ateitininkų kongreso (1930) spaudos parodoje Kaune buvo pristatyta daugiau kaip 146 šapirografuoti ir rankraštinių laikraštelių⁴. Jau nuo mokyklos suolo leisdami laikraštelius, ateitininkai ugđė būsimuosius laikraštinius, todėl ateityje daugelis ateitininkų tapo spaudos redaktoriais, korespondentais, administratoriais, platintojais. Dažniausiai moksleivių laikraštelius pristatydavo ateitininkų žurnalaus „Ateitis“. Pagal šaltinius užregistruoti dviejų Kauno gimnazijų šapirografuoti leidinių: „Kibirkštėlis“ (1923), Kauno valstybinės „Aušros“ gimnazijos junesnių ateitininkų laikraštelių⁵, ir „Jaunos nuomonės“ (1917), išleistas Kauno „Saulės“ lietuvių gimnazijos ateitininkų kuopelės⁶. Du leidiniai jaunuji ateitininkų išleisti Panevėžyje: „Ateities žiedai“ (1925)⁷ ir „Saulėtekis“ (1920/1921)⁸. Užregistruota dar nemažai „Ateities“ žurnale paminėtų ateitininkų leidinių: Šiaulių „Mūsų žiedai“ (1913)⁹, Kražių „Minčių dėžutė“ (1923)¹⁰, Švėkšnos „Saulės spinduliai“ (1929)¹¹, Zarasų „Jauna diena“ (1929)¹², Šakių „Saulėtekis“ (1929)¹³, Seinų „Žiburio“ gimnazijos moksleivių mėnesinis laikraštėlis „Vitenis“ (1921)¹⁴, Biržų ateitininkų biuletenis „Žinios“ (1922)¹⁵. Pastarasis, taip pat Rietavo „Pirmieji žiedai“ (1925) bei Šakių „Papliauška“ (1923) paminėti „Ateitininkų vadove“¹⁶. Užregistruoti du leidiniai, paminėti „Ateities spinduliuose“: Kybartų „Jaunuji gėlės“ (1933)¹⁷ ir Ramygalos „Klasė“ (1933)¹⁸. Dotnuvos žemės ūkio technikumo „Laisvės sąsiuvinys“ (1924) buvo paskutinis Dotnuvos ateitininkų leidinys¹⁹. Iš pradžių šis leidinys aprašytas pagal šaltinius, vėliau rastas Lietuvos mokslo akademijos bibliotekoje (toliau – MAB)²⁰. Šiam 48 puslapių (33 cm) šapirografuotame laikraštelyje spausdinama poezija, proza, publicistika. Keturi puslapiai skirti Dotnuvos

ateitininkų kuopos istorijai²¹. Autoriai dažniausiai pasirašyavo slapyvardžiais: Taugaila, D-nys, J.L., Povyliuks ir kt. Iš anksčiau neužfiksujot kraštotyrinės literatūros užregistruotas ateitininkų laikraštėlis „Šakių kanklės“²².

Katalikiškos pakraipos leidinelių buvo ir daugiau. Šiuo metu užregistruotas MAB rastas Klaipėdoje ējės Angelo Sargo draugijos vaikų laikraštėlis „Aušra“ (1936–1937)²³. Keliuose šaltiniuose minimas Tauragės gimnazijos Religinio auklėjimo būrelgio sieninis laikraštėlis „Jaunystės balsai“ (1937–1938)²⁴. Gana daug informacijos šapirografuotoje „Dirvoje“ randame apie Dotnuvos žemės ūkio technikumo katalikiškos moksleivijos laikraštėlį „Moksleivių balsas“ (1922)²⁵, vietoje kurio pradėjo eiti „Ateities viltis“ (irašas 125). Kauno jėzuitų gimnazijos IV klasės Marijos sodalicijos kuopelės laikraštėlis „Žydroji vėliava“ (1934) éjo remiamas mokytojo Belecuko²⁶.

Atskirą grupę sudaro mokymo įstaigose leisti periodiniai leidiniai. Šiaulių mokymo seminarija leido laikrašteli „Bitinėliai“ (1923–1924)²⁷. Kybartų „Žiburio“ gimnazijos leidinė „Atžalos žiedai“ (1921) redagavo ir spausdino Petras Kežinaitis²⁸, vėliau – žymus žurnalistas ir vertėjas. Kauno meno mokyklos istoriją tyrinėjusi A. Valiuškevičiūtė archyvuose rado medžiagos apie Kauno meno mokyklos „Trijų skydų“ korporacijos žurnalą „Banga“²⁹. Kauno „Saulės“ mokymo seminarijos mergaitės leido „Lapę“ (1926)³⁰. I. Šimelsonis prisidėjo prie Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos bendrabučio moksleivių rankraštino laikraštėlio „Mūsų balsas“ (1930) išleidimo³¹. Ukmergės gimnazijos moksleivai 1937 m. rotatoriumi spausdino „Pirmuoju žingsniu“³², kuriuose buvo išspausdinti referatai, beletristika, eilės, juokai, gimnazijos kronika. Sedos vidurinės mokyklos mokiniai laikraštėlis „Mūsų žibintas“ (1924–1926) éjo 3 metus. Mokytojos J. Žukauskaitės asmeniniame archyve³³ yra išlikę 3 jo egzemplioriai. Aktyvūs buvo ir Dotnuvos žemės ūkio technikumo moksleivai. Jų veikla, leidiniai, istorija gana visapusiskai apibūdinta 1937 m. Dotnuvai skirtame almanache³⁴. Jame ir randame informacijos apie technikumės veikusią Socialiniams mokslams terti sekciją bei jos leistą „Socialiniams mokslams terti sekcijos vienkartinį leidinį“ (1924). Šio šapirografuoto (52 p., 34 x 21 cm)³⁵ leidinio nerasta. Trūksta informacijos apie miestelių, mokyklų muziejų fondus. Panevėžio krašto pedagogams skirtame leidinyje aprašytas Palaukių šviesuolis A. Sereika, 1920–1931 m. leidęs rankraštinių Palaukių pradžios mokyklos laikraštį „Palaukių savaitraštis“. 4 numeriai yra išlikę Panevėžio raj. Karsakiškio Strazdelio pagrindinės mokyklos kraštotyros muziejuje³⁶.

Neretas atvejis, kai laikrašteli išleisdavo viena mokyklos klasę. Pastaruoju metu tokiu leidinių užregistruota 7. Papilio gimnazijos VI klasės moksleivai išleido laikrašteli „Mokinys“ (1937)³⁷. Utenos gimnazijos V klasės moksleivai leido „Penktoka“ (1938–1939)³⁸. Giedraičių

mokyklos ketvirtokai išleido „Lyra“ (1938)³⁹. Palangos progimnazijos IV klasės mokiniai (1937) leido R. Beniušio redaguojamą „Ketvirtokų aidą“⁴⁰. Kartais vienos klasės laikraštėlis tapdavo visos mokyklos leidiniu. Tokia perspektyva buvo numatyta Biržų gimnazijos IV klasės būrelio rankraštiniam žurnalui „Atžala“ (1925). Šio leidinėlio redagavimui, iliustravimui bei išleidimu rūpinosi vienas slapyvardžiu pasirašęs asmuo – J. Mažas Zuikis. Pirmojo numero egzempliorius saugomas Biržų kraštotyros muziejuje. Marijampolės vienuolyno moksleivių priuatus rankraštinius laikraštėlius „Lašeliai“ (1924) „Ateityje“ paminėtas pagerbiant ankstį mirusį jo redaktorių B. Kačergių (1902–1924)⁴¹. LNB rastas neužregistruotas vienkartinis leidinys „A.A. Romualdui Mironui paminėti“ (1924), kuri, ko gero, išleido Kauno „Aušros“ gimnazijos moksleivai. Šis 48 puslapių leidinys skirtas mirusiam klasės draugui, poetui R. Mironui atminti⁴².

Vienas pavyzdžiu, kaip rašytojai brėsta savo kūrybinio kelio pradžioje, – Petro Cvirkos aktyvi veikla, besimokant Vilkijos progimnazijoje. P. Cvirkos bendarbiavo leidžiant kelis satyrinius laikraštelius. „Diržas“ (1923–1926) – nelegalus, šapirografuotas laikraštėlis, kurį, be P. Cvirkos, leido A. Makarevičius, Tamulaitis ir kt.⁴³ Šis 12–16 p. sąsiuvinio formos leidinėlis buvo rašomas ranka ir dauginamas⁴⁴. Ne tik savo kūryba, bet ir kaip iliustruojas P. Cvirkos prisidėjo leidžiant „Iš viešės“ (1923/1924), „Vieversi“ (1923/1924), „Abstinenčią“ (1923/1924)⁴⁵. Tuo pačiu laikotarpiu dar pasirodė „Mintuvai“ (1923/1924), „Šluota“ (1924/1925)⁴⁶, „Kačerga“ (1923/1924)⁴⁷. Laikraštelių, matyt, buvo neilgaamžiai, nes kritikuodavo ir mokytojus, todėl leidėjams tek davuojuos spausdinti slapta, kaitalioti pavadinimus.

Pavasarinkų organizacija, vykdyma švietėjiškas funkcijas, irgi leido savo laikraštelius. Naujai užregistruotas Šiaulių kuopos Meno, mokslo ir spaudos sekcijos laikraštėlis „Jaunystės keliais“ (1925)⁴⁸, redagotas S. Būdavo, rastas MAB. J. Steponaitis redagavo Marijampolės „Pavasario žiedus“ (1918–1920)⁴⁹. Noriūnų kaimo pavasarinkų kuopos „Paukšteliš“ (1927–1932) aprašytas pagal šaltinius⁵⁰. Gudžiūnų-Ūdekų kuopos „Pavasario pranešėjas“ (1923) taip pat saugomas MAB⁵¹. Išlikę trys numeriai Šikšnių kuopos šapirografuoto laikraštėlio „Pavasario saulutė“ (1923–1924)⁵².

Veiverių vidurinės mokyklos ir mokymo kursų šalių laikraštėlis „Mokinio šaulys“ (1927) paminėtas Šaulių sajungos istorijoje⁵³. Kelmės gimnazijos Šaulių berniukų būrys išleido B. Kvietelaičio redaguotą humoristinį sieninį laikrašteli „Mūza“ (1940)⁵⁴.

Šapirografuotų laikraštelių reikšmę pripažino ir jau nalietyviai. Moksleivių ratelių veiklą reikšmingai papildyavo leidžiant laikraštelių, kurie suteikdavo galimybę pasireikšti mažiau aktyviems susirinkimose, informuodavo apie padalinio veikimą. Svarbu, „...kad laikraštėly

rašantieji lavina savo plunksnos gabumus, kad įpranta literatūrą galvoti ir, kad lavinasi rašymui medžiagos beieškodami ir rašomuosius dalykus apmastydami...⁵⁵.

Skautų sajungos leistų laikraštelių sąrašas taip pat papildytas. Raseinių skautų Kęstučio draugovės vienkartinis leidinys „Raseinių aidas“ pasirodė 1937 m. kovo 14 d.⁵⁶ Panevėžio jūrų skautų „Šarūno“ draugovės skautai išleido „Irklą“ (1931)⁵⁷. K. Umbražiūnas, vėliau pagarsėjęs žurnalistas, buvo redaktorius ir leidėjas Švenčionių gimnazijos skautų vienkartinio hektografuoto žurnalo „Švenčionių skautas“ (1930)⁵⁸. MAB rastas Kauno Vyčių draugovės skautų laikraštėlio „Laužo kibirkštis“ (1927) pirmasis numeris⁵⁹. 48 puslapių leidinyje vyrauja ne vien skautiška tematika. St. Jakšto ir V. Jankūno redaguotame laikraštelyje publikuotos eilės (M. Jankūno, Ant. Jasūno-Jasinevičiaus, St. Jakšto), tautosaka. Toje pačioje bibliotekoje saugomas ir nereguliarai ējęs Klaipedos skautų laikraštėlis „Spindulys“ (1928). Išlikusi uose 12 puslapių (33 cm) šapirografuotuose numeriuose⁶⁰ spausdinami vertimai, eilės, humoras.

Nuo 1910 m. Lietuvoje veikė aušrininkai. Jų leistų laikraštelių skaičius taip pat padidėjo. M. Čilvinaitės atsiminimuose paminėtas Raseinių aušrininkų vienkartinis leidinys „Abdiakacija“ (1919?)⁶¹. Šiaulių mokytojų seminarijos aušrininkų mėnesinis leidinys „Audros verpetai“ (1922) saugomas MAB⁶¹. Seinų keturklasės mokyklos aušrininkų laikraštėlis „Mūsų žiedelai“ (1909–1913) susiję su J. Janonio vardu. Ši laikraštėlių planuota padaryti visų Lietuvos keturklasių mokyklų mokiniių laikraštėliu⁶³. Užregistruota nemažai anksčiau neužfiksotų nelegalių rankraštinių laikraštelių: Antašavos jaunimo ratelio „Pirmieji žiedai“ (1916?)⁶⁴, Šiaulių apylinkės slapto jaunimo ratelio „Jaunimo mintys“ (1915–1918?)⁶⁵, Panevėžio jaunimo kuopelės „Pirmyn“ (1918–1918)⁶⁶, Piniavos socialdemokratų „Pirmyn“ (1916–1917)⁶⁷, redaguotas P. Černiausko, Vižančių socialistų „Upelis“ (1917), leistas J. Milvydo⁶⁸, Sedos jaunimo kuopelės „Jaunimo balsas“⁶⁹, redaguotas J. Pronskaus. Pristatydamas Ramongalių kaimą MLTE mini kaimo jaunimo „Pirmuosis žingsnius“, leistus pažangaus jaunimo būrelio, veikusio caro valdymo ir kaizerinės okupacijos metais⁷⁰. Žemaičių Kalvarijos Kalnų kuopos laikraštėlio „Keliai į šviesą“ (1915–1918?) išleidimą organizavo to meto šviesuolis A. Mika, kuris visoje Žemaitijoje būrė Lietuvos jaunimo kuopelės⁷¹. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto pavykus rasti anksčiau neaptiktą Lietuvoje leistą „Draugraštį“ (1909–1910)⁷², kurio 1909 m. numeriuose nurodyta išleidimo vieta – Tilžė, sužinome apie dar vieną jaunimo sambūrio laikraštėlio „Ratelis“ egzistavimą⁷³. Šie rankraštiniai leidiniai buvo skirti savišvietai.

Savo turiniu išskirdavo mokymo įstaigų literatūrų leidžiamai laikrašteliui. Kol kas jų naujai įregistruota 11. Marijampolės Rygiškių Jono berniukų gimnazijos literatūrų laikraštėlis „Jaunystės kelias“ (1936) paminėtas „Ateity“⁷⁴.

Šėtos progimnazijos lituanistų būrelio laikraštėlis „Pirmieji žingsneliai“, anot šaltinio, éjo 1935/1936 m.⁷⁵ Zarasų gimnazijos tautosakininkų laikraštėlis vadinosi „Tautosakininkų dirva“ (1938)⁷⁶. Pasvalio gimnazijos literatūrų būrelis ekskursijos metu išleido rankraštinių laikraštelių „Pasvalio tarka“ (1939)⁷⁷. Tris redaktorius turėjo Jurbarko gimnazijos literatūrų leistos „Jaunystės rasos“ (1936): V. Sabaliauską, V. Simaitį, P. Špoką⁷⁸. Joniškio gimnazijos literatūrų „Jaunystės lapų“ (1936) redakcinei komisijai priklausė Dapkevičiūtė, Valiukas, Ralys⁷⁹. Laikraštėlių tuo pačiu pavadinimu 1932 m. planavo išleisti Biržų ateitininkų kuopa⁸⁰. Marijampolės gimnazijos literatūrų laikraštėlis „Jaunystės dienos“ (1937?) išliko mokytojo J. Čiutos atmintyje. Veiklus pedagogas skatino literatūrinę veiklą gimnazijoje, buvo įkūrės būrelį. Literatai laikraštelyje spausdino savo eileraščius, apsakymus, įspūdžius. Gabenėlių kūriniai buvo išspausdinti žurnale „Mokslo dienos“⁸¹. J. Čiutos prisiminimai saugomi gimnazijos muziejuje. MAB Rankraštėlių skyriuje rastas Žagarės vidurių mokyklos literatūros kuopelės laikraštėlis „Mokinio draugas“ (1926)⁸². Redaktoriai J. Viliūnas ir V. Savickaitė įžanginiame žodyje skatina aktyviai pildyti savo laikraštėlių raštais⁸³. Grozinės literatūros bandymai, istoriniai straipsniai buvo spausdinami ir Kėdainių istorikų būrelio neperiodiniame laikraštelyje „Praeities aidai“ (1937/1938)⁸⁴. MAB galima pavartyti Kelmės VI. Putvio pradžios mokyklos literatūrų būrelio laikraštėlio „Švyturėlis“ 1939 m. pirmajį numerį⁸⁵. Vienas laikraštėlio tikslų – padėti jauniesiems kūrėjams⁸⁶, kurių dauguma pasirašė tikraisiais vardais: V. Šukalytė, E. Buivydaitė, A. Valionaitė, S. Starkaitė, L. Ridzevičiūtė ir kt.

MAB rastas niekur neužregistruotas tautosakos, vietovardžių, literatūros ir naujienu laikraštėlis „Bajorkalnis“⁸⁷ papildo reikšmingus žymios bibliotekininkės ir kraštotyrininkės Marijonos Čilvinaitės biografijos faktus. Net dirbdama Kauno universiteto bibliotekoje, turėdama įvairiausią pareigų Lietuvos bibliotekininkų draugijoje, M. Čilvinaitė neužmiršdavo gimtinės. 1933 m. vasarą svečiuodamas Upynoje, su seserimis Brone ir Stase liepos 23 d. išleido laikraštėlio „Bajorkalnis“ 1-ajį numerį. Redakcijos ir administracijos adresas – Tauragės apskritis, Upynos paštas, Jono Čilvino namai ant Bajorkalnio. Matyt, neatsitiktinai bene pirmasis periodikoje skelbtas M. Čilvinaitės straipsnis 1930 m. pasirašytas Bajorkalniškės slapvardžiu⁸⁸. Atsakomaja 15 puslapių rankraštiniu „Bajorkalnio“ redaktore pasirašė M. Čilvinaitė. Iš įžanginio seserų straipsnio⁸⁹ išryškėja pagrindiniai laikraštėlio tikslai: tautosakos rinkimas, galimybė kaimo žmonėms rašyti, susidomėjimo tautosaka skatinimas. Tai tarsi pradinius etapus. „Kai atsiras daugiau bendradarbių, pasirūpinsime laikraštuko teisėmis, spausdinimu ir redakcija“,⁹⁰ – planavo leidėjos. Pažymėtina, kad nors turėjo galimybę publikuotis didžiųjų miestų spaudoje, M. Čilvinaitė manė, jog reikia leisti laikraštelius kaimuose, suteiki

galimybę pasireikšti mažiau išsilavinusiems žmonėms. Pirmasis jnašas propaguojant tautosaką buvo padarytas minėtame „Bajorkalnio“ numeryje aprašius darbymetį ir Kūcių papročius Upyne.

Tarp moksleivių visuomet buvo populiarūs humoristiniai laikraštelių, kuriuose leidėjai satyriškai aprašydavo savo bendramokslius ir dėstytojus. MAB rastas rankraštinius nedidelių matmenų (17 x 11 cm), kruopščiai spalvotais piešukais apipavidalintas Šiaulių moksleivių laikraštėlis „Savaitinė gazeta“ (1940)⁹¹. 16 puslapių numeriuose skelbiami nugirsti juokai, humoristiskai interpretuoti mokyklos įvykiai. Skaitant gali atrodyti, kad laikraštėlis prirašytas klasėje, siuntinėjant nuo vieno suolo prie kito. Dotnuvos žemės ūkio technikumo moksleivių humoro ir satyros laikraštėlis „Dotnavos žinios“ éjo trejus metus, tačiau žinomas tik iš šaltinių⁹². Raseinių gimnazijoje taip pat būta humoristinių leidinių: „Aitvaras“ (1920)⁹³, „Galife“ (1923)⁹⁴, „Yla“ (1932/1933)⁹⁵. Šie ir kiti Raseinių gimnazijos 1919–1940 m. laikraštelių yra aptarti J. Brigio straipsnyje⁹⁶. Biržų gimnazistai 1927 m. leido dar du neužregistruotus satyrinius laikraštelius: „Kumštis“ ir „Špyga“⁹⁷. Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos moksleivių satyros ir juokų laikraštėlio „Snapas“ (1924) išėjo tik vienas numeris, nes pritrūko finansavimo⁹⁸. Rašytojas K. Barėnas, besimokydamas Panevėžio gimnazijos 5 klasėje, išleido satyrinį laikraštėlį „Žalia varlė“ (1922?)⁹⁹. Tai buvo pirmieji K. Barėno kūrybinio darbo žingsniai, jo eileraščius, prozos kūrinėlius pradėjo spausdinti „Panevėžio balsas“, „Kultūra“, „Socialdemokratas“, „Žaizdras“¹⁰⁰. Vėliau Panevėžyje dar išėjo leidinukas „Rankovė“ (1935)¹⁰¹.

Pasitaikydavo, kad vienas laikraštėlis polemizuodavo su kitu, kritikuodavo vienas kito turinį. Tauragės mokytojų seminarijoje leista „Antiknopkė“¹⁰² savo tikslą nudrodo 1-ojo numero redakciniame straipsnyje: pasisakyti prieš katalikiškos pakraipos „Knopkę“¹⁰³. Matyt, pasirinktas stilius šokiravo Mokytojų seminarijos pedagogų tarybą, nes „Antiknopkės“ turinys buvo paskelbtas ciniškai vulgariu ir leidėjams grėsė šalinimas iš mokyklos¹⁰⁴. Nepaisant tokio vertinimo, „Argentinos žinios“ išspausdino žinutę apie „Antiknopkę“¹⁰⁵. P. Bugailiškio spaudai parengtuose atsiminimuose minėto Šiaulių moksleivių laikraštėlio „Dimokrakas“¹⁰⁶ pavadinimas patikslintas radus jo egzempliorių¹⁰⁷ bei peržiūrėjus visą žymaus kraštotyrininko archyvą, saugomą LLTI¹⁰⁸. Kol kas vienintelis šaltinis patvirtina, kad Kaune 1930 m. buvo išleistas satyrinis laikraštėlis „Rakšties rakštys“ (red. Rakštis)¹⁰⁹, Šakiuose – „Papliauška“¹¹⁰. Vienas įdomesnių humoristinių laikraštelių, kuriuos pavyko rasti, – vestuvių proga Gelžintuose išleistas „Vestuvių laikraštis“ (1933)¹¹¹. Didelių matmenų, 12 puslapių šapirografuotas laikraštėlis papuoštas jaunavedžių nuotrauka. Redaktoriai – J. Jurgaitis iš Gelžintų ir panelė K. Sprungytė iš Dotnuvos – nurodyti piešuku.

Lietuvos kariuomenė taip pat leido rankraštinius ir dauginimo priemonėmis pagamintus laikraštelius. Jie su teikdavo galimybę lavintis kareiviams, operatyviai atsieliepavo į konkretaus padalinio įvykius. 1925 m. éjės Krašto apsaugos ministerijos Vyr. štabo Raštininkų kuo pos ménésinis laikraštėlis „Skydas“¹¹² taip pat turėjo tikslą švesti ir lavinti. Eilinio Pr. Mikalausko redaguojamame leidinyje buvo prozos, poezijos, patriotinių straipsnių, populiarintas „Kario“ žurnalas. Anksčiau nebuvu užregistruotas ir „Simulantų balsas“¹¹³ – jau visai kitokio pobūdžio Šiaulių (?) kareivų kuopos laikraštėlis, kurio numerių turinys – juokai, karikatūros.

Sveikam gyvenimo būdui propaguoti skirtas bibliografiniuose šaltiniuose neminimas savaitinis rankraštinius laikraštelius „Sveikata“ (1924)¹¹⁴, leistas Telšiuose. Sunku nustatyti, kas buvo šių kuklių, 4 puslapių matematikos sasiuvinio lapuose skelbtų tekstu leidėjas. Leidinio redaktorius – T. Adomonis. Savišvetai buvo skirtas ir ménésinis rankraštinius laikraštelius „Aukso žariai“ (1911)¹¹⁵, leistas Čikagos lietuviams. Tuo pačiu pavadinimu 1910–1912 m. éjo laikraštėlis ir Kaune (irašas 171).

1919–1941 m. Kaune éjo kooperacijos žurnalas „Talka“ (irašas 2804). Ilgamečiai jo redaktoriai buvo P. Šalčius ir S. Pašakarnis¹¹⁶. „Lietuvos gyvenimo žinių biuletenis“¹¹⁷, leistas „Talkos“ spaudos biuro, pateikia įvairiausią informaciją iš visų Lietuvos gyvenimo sricių.

Apie Kybartuose éjus laikraštį „Paprūsies aidas“ žinoma nedaug. Iš šaltinių nustatyti tik redaktoriai – A. Kasulaitis, A. Landsbergis, A. Dédelė¹¹⁸. Lietuvos atgimimo draugijos leidinys „Laisvės takas, 1918–1938“ skirtas valstybės nepriklausomybės atkūrimo jubiliejui. E. Norkienės ir P. Stikliaus spaustuvėje išspausdintame leidinyje publikuojami žymių autorių (A. Juškos, Br. Minelgos, St. Butkaus, P. Slavéno ir kt.) apžvalginiai straipsniai, 24 puslapių skirti reklamai. Leidinio redaktorius – I. Gatautis.

Turtinges periodinių leidinių Klaipėdos universitete saugomas K. Pemkaus archyvas. Šiuo metu iš šio archyvo užregistruotas ménésinis Čikagoje leistas laikraštėlis „Biblijos liudytojas“ (1936). Redaktorius ir leidėjas – A. J. Gilies. Taip Čikagoje pasirašinėjo Jonas Gylys – Katalikų Bažnyčios veikėjas, rašytojas. Leidinys nagrinėja Biblijos istoriją, sandarą. Spausdinamos giesmės, pranešimas apie mokyklą ir lietuviškas pamaldas. Daujau duomenų apie kitus numerius aptiki nepavyko, bet tikėtina, kad „Biblijos liudytojas“ éjo neilgai, nes J. Gylys 1937–1940 m. gyveno Lietuvoje¹¹⁹.

Užregistruotas Argentinos lietuvių moterų ir mergaičių draugijos vienkartinis leidinys „Motinos diena“ (Buenos Aires, 1940), saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VUB) M. Šlapelienės kolekcijoje. Draugijos valdyba įžanginiame žodyje¹²⁰ nurodo, kad spausdintu žodžiu norima išreikšti didesnę pagerbą motinoms. Be straipsnių šia tema, besidomintys Argentinos lietuvių

veikla ras duomenų apie Argentinos lietuvių moterų ir mergaičių draugiją (įkurtą 1931 m. Argentinos lietuvių mergaičių globos vardu), Gyvojo rožančiaus draugiją (įkurtą 1939 m. rugpjūčio 6 d.) ir Argentinos lietuvių jaunimo draugiją (įkurtą 1931 m. Jaunujių vyrių draugijos vardu). Slapyrajdėm L.G. pasirašytas straipsnis apie gimtąją kalbą¹²¹, ko gero, priskirtinas Laimutės Elenos Graužinienės-Šlapelytės plunksnai, nors „Lietuviškieji slapyvardžiai“ to nenurodo. Greičiausiai M. Šlapelienės smulkia rašysena šalia slapyrajdžiu pažymėta: „Laimutės straipsnis“. Čia pat publikuojama autorės nuotrauka su priašu: „Lietuvos Ministerio žmona ir pavyzdinga motina ponai L. Graužinienė su dukrelėmis“.

Vienkartinis leidinys „Laisvės“ šérininkų suvažiavimo didžumos pareiškimas“, rastas VUB, išsamiai atskleidžia konfliktą, kilusį Brukline po 1931 m. „Laisvės“ bendrovės suvažiavimo. Tuomet nugalėjė A. Bimboš šalininkai uždraudė laikraštyje pasisakyti socialistinės krypties šalininkams, todėl jie išleido minėtajį pareiškimą, kuriaame detaliai nupasakojo padėti „Laisvės“ bendrovėje ir paskelbė rezoliuciją. Pareiškimą pasiraše B. Jokubonis,

o slapyvardžiais J. Kuodis ir E. Butkus – S. Veckys ir J. Stilsonas.

Dauguma anksčiau neužregistruotų leidinių dauginčiai šapirografu, rotatoriumi, hektografu. Juos leisdami labiausiai pasižymėjo prieškario Lietuvos – ateitininkų, pavasarininkų, šaulių ir kitos moksleivių organizacijos. Užsienyje tokie spaudiniai padėdavo paprastesniais būdais skleisti aktualias žinias, susitelkti, lavintis. Lietuvoje literatūriniai ir netgi kitokio pobūdžio laikrašteliai, spausdinė eileraščius ir prozą, buvo tikri to meto spaudos darbuotojų ugdytojai. Mokyklų leidiniuose neretai pasitariantys „Kronikos“ skyreliai ir dabar padeda atkurti veikusių organizacijų istorinius faktus. Lietuvos kariuomenėje laikrašteliai praskaidrindavo būtį, platindavo informaciją, skatindavo švestis ir tobulėti. Jau iki 1940 m. buvo dominuojant rankraštiniuose ir dauginimo priemonėmis leistais laikrašteliuose, vertinamajų išliekamoji reikšmė, buvo konstatuojama, jog sunku susekti leidinių pavadinimus ir jog „būtų gera, kad mūsų kultūros istorikai surinktu, kol ne vėlu, šias žinias“¹²².

Atradimai, papildantys Lietuvos nacionalinę retrospektyviajā bibliografijā

- ¹ Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940. – Vilnius, 1993 [i.e. 1994]. – 1099 p.
- ² Kirlys, J. Lietuviškos spaudos pavyzdžių katalogas. LNB RS. F46-41.
- ³ Geniušas, J. Mokyklų laikrašteliai ir žurnalai // Mokykla ir gyvenimas. – 1930, Nr. 1, p. 23.
- ⁴ Žirgulis, A. Spaudos paroda // Ateitis. – 1930, Nr. 11, p. 507.
- ⁵ Kaunas / Simasulžis // Ateitis. – 1923, Nr. 7/8, p. 374.
- ⁶ Matusas-Sedauskas, J. Vienas Kauno ateitininkų istorijos lapas // Ateitis. – 1927, Nr. 4, p. 232.
- ⁷ Panevėžys / Stasys-Antanas // Ateitis. – 1925, Nr. 6, p. 318.
- ⁸ Katinas, J. Panevėžio ateitininkų kuopos 15-os metų veikimo bruožai // Ateitis. – 1927, Nr. 1, p. 57.
- ⁹ Valančiūnas, J. Dėl dr. Mauškalnio rašinio „Miestinės mokyklos“ // Ateitis. – 1913, Nr. 5/7, p. 226.
- ¹⁰ Kražiai / Ažuolo lapas // Ateitis. – 1923, Nr. 4, p. 245.
- ¹¹ Mūsų veikimas // Ateitis. – 1930, Nr. 1, p. 50.
- ¹² Kuopų leidžiamai laikrašteliai // Ateitis. – 1929, Nr. 4, p. 203.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ „Žiburių“ gimnazija Lazdijuose / H. // Ateitis. – 1923, Nr. 1, p. 62.
- ¹⁵ Biržai / Dundulis // Ateitis. – 1922, Nr. 1/3, p. 74.
- ¹⁶ Ateitininkų vadovas / parengė St. Yla. – Chicago, III., 1983. – P. 217-218.
- ¹⁷ Kybartai-Virbalis / Skruzdelės // Ateities spindulai. – 1933, Nr. 7/9, p. 204.
- ¹⁸ Ramygala / K.J. // Ateities spindulai. – 1933, Nr. 3, p. 121.
- ¹⁹ Savickis. Technikumo ateitininkai // Dotnuva, 1919-1927. – Kaunas, 1937. – P. 99.
- ²⁰ Laisvės sąsiuvinys. 1924, 1 nenumerootas leid. MAB RS. F29-841.
- ²¹ Dotnavos ateitininkų kuopos vystymosi apžvalga / P.V. // Laisvės sąsiuvinys. – 1924, p. 4-8.
- ²² Kudirkė, R.B. Barzdai. – Marijampolė, 1998. – P. 39.
- ²³ Aušra. [1937], Nr. 1(5). MAB RS. F29-388.
- ²⁴ Tauragė / Žvalgas // Ateitis. – 1937/1938, Nr. 1, p. 535; Tauragė / Homer-dux // Ateities spindulai. – 1938, Nr. 3, p. 90.
- ²⁵ Dotnavos gyvenimas // Dirva. – Dotnuva. – 1922, Nr. 2, p. 15;

- ⁴⁶ Satyriniai Petro Cvirkos laikrašteliai...
- ⁴⁷ Savickienė, A. Ir alkansas būdavo smagus // Atsiminimai apie Petrą Cvirką. – Vilnius, 1969. – P. 2.
- ⁴⁸ Jaunystės kelias. 1925. MAB RS. LRK 388-399.
- ⁴⁹ Jurgis Steponaitis / Ambrazevičius J. // Ateitis. – 1928, Nr. 12, p. 507.
- ⁵⁰ Mūsų mirusieji / B. Beniušis // Ateitis. – 1933, Nr. 1, p. 60.
- ⁵¹ Pavasario pranešėjas. 1923, Nr. 1. MAB RS. LRK 388-399.
- ⁵² Pavasario Saulėtė. 1923-1924. MAB RS. LRK 388-399.
- ⁵³ Lietuvos šaulių sajungos istorija. – Vilnius, 1992. – P. 113.
- ⁵⁴ „I 24 prancūzų kl. būrelis surengė tradicinį vakarą ...“ / Skujus / / Ateities spindulai. – 1940, Nr. 8, p. 238.
- ⁵⁵ Ratelijų laikrašteliai // Jaunoji Lietuva. – 1928, Nr. 1/2 (vas. 29), p. 32.
- ⁵⁶ Raseinių / Žemdirbys // Skautų aidas. – 1937, Nr. 7, p. 159.
- ⁵⁷ Gauto leidiniai / Sant.Bim. // Bimbolas. – 1931, Nr. 2, p. 20.
- ⁵⁸ Ruzgas, A. Vilnijos žurnalistas profesorius // Voruta. – 1994, lapkr. 9-12, p. 9.
- ⁵⁹ Laužo kibirkštis. 1927, Nr. 1. MAB RS. F29-856.
- ⁶⁰ Spindulys. 1928, Nr. 3, 5. MAB RS. F29-871.
- ⁶¹ Čilvinaitė, M. Jonas Kovalkis ir aušrininkai bei atžalininkai Raseinių gimnazijoje 1919-1923 metais. LNB RS. F10-411, lap. 257.
- ⁶² Audros verpetai. 1922, Nr. 1. MAB RS. F29-396.
- ⁶³ Būtėnas, J. Julius Janonis. – Kaunas, 1986. – P. 21.
- ⁶⁴ Raudeliūnienė, G. Lietuvos pažangaus jaunimo veikiai Pirmojo pasaulinio karo metais // Lietuvos komjaunimui 50 metų. – Vilnius, 1969. – P. 61.
- ⁶⁵ Ten pat, p. 59.
- ⁶⁶ Ten pat, p. 54.
- ⁶⁷ Černiauskas, P. Pirmieji žiedai // Panevėžio tiesa. – 1964, vas. 5, p. 3.
- ⁶⁸ Naujo ryto aušra // Raudonoji žvaigždė. – Seda. – 1958, rugs. 28, p. 3.
- ⁶⁹ Ten pat.
- ⁷⁰ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. – Vilnius, 1971. – T. 3, p. 31.
- ⁷¹ Valitytė, A. Adomas Mika // Kibirkštis. – Plungė. – 1972, bal. 22, p. 2.
- ⁷² Draugraštis. 1909-1910. LLTI RS. F29-13, F1-4428.
- ⁷³ Pranešu / Rengėjas // Draugraštis. – 1910, Nr. 4, p. 603.
- ⁷⁴ Marijampolė / Paželsvių Vytkas // Ateitis. – 1936, Nr. 2, p. 100.
- ⁷⁵ Šėta / Lituanistė // Ateities spindulai. – 1937, Nr. 3, p. 68.
- ⁷⁶ Zarasai / Gražulis H. // Ateities spindulai. – 1938, Nr. 4, p. 122.
- ⁷⁷ Pasvalys / Svyruolis // Ateities spindulai. – 1939/1939, Nr. 2, p. 57.
- ⁷⁸ Jurbarkas / Žydrūnas V. // Ateitis. – 1936, Nr. 3, p. 148.
- ⁷⁹ Joniškis // Ateitis. – 1936, Nr. 4, p. 193.
- ⁸⁰ Moksleivių gyvenimo smulkmenos // Ateitis. – 1932, Nr. 3/4, p. 204.
- ⁸¹ Peckus, V. Senoji Marijampolės gimnazija. – Kaunas, 1992. – P. 85-86.
- ⁸² Mokinio draugas. 1926. MAB RS. F29-840.
- ⁸³ Redakcijos žodis // Mokinio draugas. – 1926, p. [3].
- ⁸⁴ Moksleivių laikrašteliai // Ateitis. – 1937/1938, Nr. 3, p. 687.
- ⁸⁵ Švyturėlis. 1939, Nr. 1. MAB RS. F29-399.
- ⁸⁶ Žodis skaitytojams / V.S. // Švyturėlis. – 1939, Nr. 1, p. 3.
- ⁸⁷ Bajorkalnis. 1933, Nr. 1. MAB RS. F29-841.
- ⁸⁸ Ragutienė, G. Greta įžymiojo Vaclovo Biržiškos. – Vilnius, 2000. – P. 33.
- ⁸⁹ Čilvinaitė, M., Čilvinaitė, St., Čilvinaitė B. Laikraščio „Bajorkalnis“ tikslas, uždaviniai ir taisyklės // Bajorkalnis. – 1933, Nr. 1, p. [5-7].
- ⁹⁰ Ten pat, p. [7].
- ⁹¹ Savaitinė gazeta. 1940, Nr. 3-5. MAB RS. F29-867.
- ⁹² Vasarevičius, D. Organizacinis vasariečių gyvenimas ir savitarpių santykiai // Dotnuva, 1919-1927. – Kaunas, 1937. – P. 83.
- ⁹³ Flirtininkose / Ūkininkas // Bepietis. – 1920, Nr. 2, p. 4.
- ⁹⁴ Raseinių gimnazijos moksleivių gyvenimo apžvalga // Atžala. – 1923, saus. 8, p. 20.
- ⁹⁵ Alekna, V. Raseinių periodinė spauda 1919-1940 metais // Aitvarai. – 1994, Nr. 4, p. 84-85.
- ⁹⁶ Brigys, J. Raseinių gimnazistų laikrašteliai 1919-1940 m. // Naujas rytas. – 1999, geg. 5, p. 4.
- ⁹⁷ „Biržų gimnazijoj ūkiemet pradėjo eit ...“ / Šurum-Burum // Biržų žinios. – 1927, saus. 23 (Nr. 3), p. 3.
- ⁹⁸ „Snapas“ nebeecis // Botagės. – 1924, Nr. 1, p. 4.
- ⁹⁹ Rašytojas Kazimieras Barėnas. – [Panevėžys], 1998. – P. 16.
- ¹⁰⁰ Dabulevičienė, P. Kazimieras Barėnas // Tarp knygų. – 2001, Nr. 4, p. 24-25.
- ¹⁰¹ Panevėžys / Gytis // Ateitis. – 1935, Nr. 12, p. 572.
- ¹⁰² Antiknopkė. 1932, Nr. 1, 2. LNB RS. F135-1492, 1493.
- ¹⁰³ Redakcijos žodis // Antiknopkė. – 1932, Nr. 1, p. [2].
- ¹⁰⁴ Tauragė // Ateities spindulai. – 1932, Nr. 5/6, p. 41.
- ¹⁰⁵ Laikraščio redakcija po tiltu // Argentinos žinios. – 1932, liep. 2 (Nr. 27), p. 3.
- ¹⁰⁶ Bugailiškis, P. Gyvenimo vieškeliai. – Šiauliai, 1994. – P. 310.
- ¹⁰⁷ Dimokratas. 1921, spal. 27. MAB RS. F29-584.
- ¹⁰⁸ Bugailiškis, P. Atsiminimai. LLTI RS. F11-140, lap. 22.
- ¹⁰⁹ Kirlys, J. Lietuviškos spaudos pavyzdžių katalogas. LNB RS. F46-41, p. 282.
- ¹¹⁰ Ateitininkų vadovas / parengė St. Yla. – Chicago, III., 1983. – P. 218.
- ¹¹¹ Vestuvių laikraštis. 1933, lapkr. 23. MAB RS. F29-841.
- ¹¹² Skydas. 1925, Nr. 1(6). MAB RS. F29-888.
- ¹¹³ Simulantų balsas. 1939, Nr. 5, 6. MAB RS. F29-887.
- ¹¹⁴ Sveikata. 1924, Nr. 5, 6. MAB RS. F29-1256.
- ¹¹⁵ Aukso žarija. 1911. LLTI RS. F1-4427, 4471.
- ¹¹⁶ Lietuvių enciklopedija. – Boston, 1964. – T. 30, p. 304.
- ¹¹⁷ Lietuvos gyvenimo žinių biuletenis. 1933-1934. MAB RS. F29-977, 979.
- ¹¹⁸ Sakalauskas, A. Mano Kybartai. – Vilnius, 1998. – P. 22.
- ¹¹⁹ Jungtiniai Amerikos Valstijų lietuvių. – Vilnius, 1998. – T. 1, p. 308.
- ¹²⁰ Leidėjų žodis // Motinos diena. – 1940, gegužė, p. 3.
- ¹²¹ Graužinienė-Šlapelytė, L.E. Branginkime gimtąją kalbą / L.G. // Motinos diena. – 1940, gegužė, p. 11-12.
- ¹²² Geniušas, J. Mokyklų laikrašteliai ir žurnalai // Mokykla ir gyvenimas. – 1930, Nr. 1, p. 23-28.

Summary

Newly Discovered Items Supplementing the Lithuanian National Retrospective Bibliography

Danguolė NARKEVIČIENĖ

The article on newly registered periodical items issued until 1940. Many of them are manuscripts or copies of special duplicators (hectographs, etc.); however, this feature does not reduce their value. Despite of inconsiderable size they have a huge historical value. Very often those newspapers were issued by schoolchildren gathered into certain organizations or societies. The

literary works are the most outstanding ones. The authors of those works were writers and journalists who started publishing their articles in the newspapers at the beginning of their carriers. The *Chronicle* rubrics are the most interesting not only to the regional researchers.

The newly found periodicals were registered after being found in the state libraries or other historical sources.

UDK 002.2(474.5)(=71)(091)
655.4.5(474.5)(=71)(091)

XV–XVII a. LDK lotyniškų knygų statistinė analizė

Daiva NARBUTIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Žygimantų g. 1/8, LT-01102 Vilnius,
el. p. narbutiene@mab.lt

Ankstesniuose *Bibliografijos* metininkuose buvo rašyta kai kuriais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos lotyniškos spaudos aspektais¹. Tuose straipsniuose apibrėžtas lotyniškos knygos tyrinėjimo laukas, aptarti LDK lotyniškų knygų repertuario sudarymo kriterijai.

Šiuokart pravartu būtū žvilgtinti į to laikotarpio lotyniškos spaudos visetą, įvertinant jo santykį su kitomis kalbomis spausdintomis senosios Lietuvos knygomis. Humanitarų mokslo darbuose vyraujanti nuomonė apie ypatingą LDK kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo polonizacijos, vykusios antroje XVI a. pusėje–XVII a. masą, yra pagrįsta svarbiais politiniais įvykiams. Tačiau raštijos ir spaudos paveldo tyrinėjimai, ypač statistiniai duomenys, liudyti kitokias kultūrinio gyvenimo tendencijas. Žinoma, drąsesnėmis išvadoms, paneigiančioms nusistovėjusius to laikotarpio ideologinius vertinimus, reikalingi itin objektyvūs ir kruopštūs tyrinėjimai. Tokio objektyvumo pamatas gali būti mūsų šalyje rengiami ir leidžiami nacionalinės spaudos katalogai – lietuviškų knygų bibliografija, XVII a. lenkiškų bei XV–XVI ir XVII a. lotyniškų knygų sąrašai². Lyginamajai statistinei spaudos analizei svarbus ir baltarusių parengtas bibliografijos leidinys, pateikiantis mus dominančio laikotarpio kirilica spausdintų knygų duomenis³.

Apie XV–XVII a. LDK knygos kultūrą rašyta daug tiek mūsų tyrinėtojų (M. Ročkos, I. Lukšaitės, E. Ulčinaitės, S. Narbuto, D. Kauno ir kt.), tiek kaimynų lenkų bei baltarusių darbuose. Nors ir bandyta apčiuopti kiekybinius įvairiomis kalbomis spausdintos LDK produkcijos rodiklius, vis dėlto, stokojant valstybinių bibliografijos rodykliai, tie lyginamieji duomenys negalėjo atspindėti tikrosios padėties. Lenkų knygotorininkė Marija Barbara Topolska, remdamasi savo sudarytaja kartoleta, ryžosi pateikti visų per šimtmetį, nuo 1553 iki 1660 m., LDK išspausdintų knygų statistinį vaizdą. Anot M. B. Topolskos, tuomet čia buvę išleista 1650 pavadinimų (1704 tomų) spaudinių, iš kurių 46% išėjė lenkų kalba, 38% – lotynų, 10% – senaja slavų, likę 6% – kitomis kalbomis (lietuvių, vokiečių, italių, latvių)⁴. Tačiau matytume, jog monografijos autorė šiek tiek pervertino lyginamajį lenkiškų knygų svorį: lotyniškų ir lenkiškų spau-

dinių pavadinimų santykis veikiau krypsta į lotynų kalba skelbtų veikalų pusę.

Baltarusių mokslininkas Nikolajus Nikolajevas dėsretacijos *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos knygos kultūra*⁵ autoreferate pagrįstai teigia, jog „knyginis LDK palikimas šiandien teisėtai laikytinas Baltarusijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos, Rusijos ir Ukrainos paveldu“. Savo tyrinėjimų objektu mokslininkas laiko visą kompleksą reiškinį, susijusį su rankraštinės ir spausdintos LDK knygos raida. Autorius nuostata knygos kultūrą vertinti rankraštinės ir spausdintos knygos koegzistencijos aspektu suteikia labai svarbios ir naujos informacijos apie šį reiškinį. Taip praplečiamas kirilicos knygų funkcionavimo laukas: mat netgi XVI–XVII a. rankraštinės slaviškos knygos vis dar buvo gaminamos ir platinamos. Na, o į lotynišką ir lenkišką knygą autorius žvelgia kaip į savotišką polonizacijos įrankį, tarnavusį „politinei liaudžiai“ – „sarmatams“, tai yra bajorams, kurių aplinkoje buvo „pagaminta“ absoliuti dauguma (de vyni dešimtadalai) lenkiškų knygų. Jo nuomone, didžioji LDK gyventojų dalis naudojosi mažaja buvusio repertuario dalimi – kirilica parašytomis knygomis, o pastarosios iki pat XVII a. vidurio savo „reikšmingumu ir apimtimi“ dominavusios LDK kultūroje. Toks vertinimas, netgi turint mintyje Baltarusijos suvestinio katalogo duomenis (iki 1650 m. LDK buvo išspausdintos tik 156 knygos senaja slavų kalba), vis dėlto neatrodo teisingas. Mūsų duomenimis, lotyniška knyga buvo labai paplitusi ne tik didikų, bajorų (arba, anot N. Nikolajevos, „polonizuotų sarmatų“) bibliotekose, bet ir miestiečių bei miestelėnu knygų rinkiniuose⁶. Tad apie ypatingą knygų kuria nors kalba svorį LDK kultūroje, ko gero, derėtų kalbėti ne taip kategoriškai, labiau paisant kiekybinių rezultatų.

Šiame straipsnyje ir bus siekiama parodyti tuos kiekybinius rodiklius, atspindinčius tikresnį, didesnį LDK lotyniškos spaudos svorį, lyginant su knyga kitomis kalbomis.

Knygų repertuario apimtį ir raidą paprastai formuoja ekonominiai, socialiniai, kultūriniai reiškiniai, jų veikiami poreikiai ir galimybės. XV–XVII amžiai Europoje pasižymėjo ypatingu tokiu reiškinii dinamiškumu. Jam savitumo